

HARAMZA KRISTÓF

„Ha nem volna, ki kéne találni!” – Tersánszky írói világa

FRÁTER ZOLTÁN: ITT VAGYOK, NI! –
TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐ EZER ÉLETE

Író, katona, zenebohóc: az ezerarcú művész, Tersánszky Józsi Jenő legújabb életrajz-kötetét kapja kézhez az olvasó. Jelen narratíva a formáját tekintve sem nevezhető szokványosnak, hiszen Fráter Zoltán a sűrű sajtóbeszámoló, a kronologikus sorrendben megjelent regényrészletek, valamint a csattanószerű, apró élettörténetek közlésével igyekszik népszerűsíteni a mindkét világ-háborút megélt szerző elfelejtett munkásságát.

Nem kisebb feladat állt tehát az „*Itt vagyok, ni!*” előtt, minthogy a meglévő Tersánszky-recepció-történetet felfrissítse. A korábban megjelent monográfiák, mint Kerékgyártó István 1969-es tanulmánykötete, „*Tersánszky Józsi Jenő alkotásai és vallomásai tükrében*”, Rónay László 1983-as „*Tersánszky Józsi Jenő*” és az 1988-as „*Tudják-e ki vagyok?*” című munkái, valamint Tarján Tamás által szerkesztett – „*Virgonc szavak virgonc királya. In memoriam Tersánszky Józsi Jenő*” 1999-es kiadása ugyanis mind-mind az anekdotikus, gyűjteményszerű szerkesztettséget mintázzák. S bár ezt a sort a jelen könyv is követi, Fráter Zoltán egy egészen új narratívus eszközt is felhasznál: Az eseményeket, híreket, kisebb történeteket és leírásokat egybefűzve, mintha egy valós alapon nyugvó regényt szerkesztett volna meg. Hasonló irodalmi fogással élt többek között, a XX. század kezdetén Mikszáth Kálmán is, aki barátjáról és pályatársáról, Jókai Mórról készített életrajzi írást (*Jókai Mór élete és kora*, 1907). A magyar regényirodalom ősatyjának élettörténetét ugyan-

Holnap Kiadó
Budapest, 2021
304 oldal, 3300 Ft

2024. január-február

is néhol legendás, mesebeli fordulatokkal tarkította, más oldalról pedig beszámolt a valóság tragikus és komikus színezetű eseményeiről is.

Az egyszerre valóságos és románcos elbeszélésmódnak köszönhetően válik Tersánszky alakja is mitikussá, aki az első világháborúban még katonaként szolgál, a másodikban viszont már zenebohócként lép fel a porondra. Különös, szinte megmagyarázhatatlan figurája ő a hazai irodalomnak, aki ezerarcú művészként a változó világ kellős közepén is képes a folytonos megújulásra. „*Ha nem volna, ki kéne találni*” – tartja a mondás, s ez hatványozottan igaz Tersánszky Józsi Jenőre. Személyében ugyanis a csavargó műfaj világirodalmi elődjei ötvöződnek: a lovagságában tántoríthatatlan Don Quijote, a harmincéves háborúra fittyet hányó Till Eulenspiegel, a cseberből vederbe kerülő Simplificissimus vagy épp az urasági cselédek köréből fölemelkedett Gil Blas. S ez a fajta, „egyik napról a másikra-való létezés” köti majd össze Tersánszky szerzői alakját az általa megalkotott, mondhatni legismeretebb hősével, Kakuk Marcival. Rongyosságuk, szegényes életmódjuk, de egyzersmind kíméletlen őszinteségük és alkalmazkodóképességük segíti őket átvészelni a legnehezebb helyzeteken. E tekintetben a csavargó Kakuk Marci (s rajta keresztül Tersánszky) különbözik a századelőn ismert, két legendás világpolgártól, Kosztolányi Dezső *Esti Kornéljától*, valamint Krúdy Gyula *Szindbádjától*. Számos hasonló vonás mellett – mint a hölgyek utáni vágyakozás, egy teljesebb élet utáni ábrándozás, vagy épp az egyéni furfang használata – szembeötlő az a különbség, amely elsősorban vagyoni természetű: Marci ugyanis, ellentétben a két ficsúrral, sok mindent nem tehet meg, amit szeretne. A koplalás és nélkülözés állandó útitársául szegődnek, még ha sikerül is olykor-olykor egy gazdagabb portába befészkelnie magát. Ezen aspektus szerint tehát Kakuk Marci nem a kénye-kedvére utazgató úrfik sorába, hanem épp a megélhetést és biztos egzisztenciát kereső csavargók közé sorolható. Így válik az említett világirodalmi kalandorok sorstársává és egyúttal a hazai irodalom igazi kuriózumává...

De térjünk vissza az íróra! Az ifjú Tersánszky Józsi Jenőt a mesebeli Nagybánya városából ismerjük meg, aki bár eminens tanuló, mégis szívesebben tölti idejét a Zazar patak partján, a dologkerülők társaságában. Kezdetben festő akar lenni, ám apja jegyzőnek küldi. Mikor pedig épp belefogna az írás művészetébe, besorozzák a hadszíntérre. A háború végeztével mint rongyos, szegény legény tér vissza a kifosztott Budapestre, ahol újra írásnak adja a fejét. A húszas évek elején anyagi és egzisztenciális kilátástalansága csak fokozódik, melynek hatására egy napon a Dunába veti magát. Szerencséjére, a habok nem nyelik el, folytatja munkáját. Öntörvényű és szókimondó stílusának köszönhetően sokszor bajba keveredik: *A céda és a szűz* című elbeszéléssel, továbbá a *Kakuk Marci hősszímész* című kisregényével az akkori közerkölcs ellen vét, így a bíróságon pénz- és börtönbüntetést is el kell szenvednie. Ugyanakkor nagyfokú kreativitása soha nem hagyja cserben: mi több, ezek

segítik át őt a közelgő II. világháború borzalmain, valamint az azt követő kommunista éra kultúrdilettantizmusán.

Prózai alkotásai páratlan vitalitásról, és igazán élő nyelvezetről árulkodnak, amelyekre majd az alábbiakban fogok kitérni. A regény- és elbeszélésírá-sok mellett kiemelhetőek színdarabjai is, mint például a *Szidike*, vagy az élete utolsó évében, a Katona József színpadán premierre vitt *Kegyelmes asszony portréja* című darab. Zenei és kabaréfellépéseivel több ízben is elnyeri a nagyközönség tetszését. Íráson kívüli tevékenységei az egyik interjúban jelölt „6 f”-ben összegezhetőek: faragás, fütty, furulya, festés, fellépés, feltalálás... Mindezt pedig utánozhatatlan módon, a maga játékos kreativitásával és kitar-tó lendületével fűszerezte.

Fráter Zoltán könnyed és szórakoztató vonalvezetését követve, újra a sok-színű szerző nyomába eredhetünk. Már a könyv elején mottóként kerül fel az a Szerb Antal-idézet, mely az irodalomtörténetet jó értelemben vett propa-gandaként definiálja, s amelynek célja az irodalmi olvasmányok szélesebb körű reklámozása. A kötet ehhez az elvhez mindvégig hű marad. Nem éri be az adatok és realitások rideg közlésével, vagy a Tersánszky-művek kimerítő elemzésével. Sokkal inkább sugárzik belőle az az olykor pátosszal kevert, op-timista szemléletmód, amely Tersánszky-nak is a sajátja. Ez az a hang, amely a folytonos dinamizmusával képes lekötni a figyelmet.

Fejezetcímeivel – „*Semmi becsvágyam*”, „*A vízbeugró költő*”, „*Nagy író? Hagyjuk ezt*” stb. – a kötet szerzője tovább folytatja a Tersánszkytól kölcsön-zött hangvételt. Ebben a néhol gúnyos, ám egyúttal rendkívül őszinte szö-vegkörnyezetben körvonalazódik az a mikrokozmosz, amelyet maga a mű-vész épít ki a változó világ kellős közepén; fejezetről fejezetre, mindig egy másik életciklusba lépve... Az idő lineáris múlása azonban mintha nem hatna Tersánszkyra. Mintha mindvégig diák maradt volna, úgy jár-ke-l saját élettörténetében és az Avar utcai söntésekben. Mindez persze Fráter szöveg-szervezési elvét is dicséri, aki páratlan precizitással közelít a témához: akár-csak Tersánszky a regényeiben, ebben a kötetben ő is megtöri a történetiség és a tér hatalmát, s így leginkább az íróra összpontosít. Tersánszky pedig „há-lás alanynak” bizonyul, hisz bármilyen nehéz időszakok köszöntsenek rá, életkedvéből és saját elképzeléseiből egy fikarcnyit sem enged. (Erről tanús-kodnak többek között a szöveghez mellékelt írói fényképek is, amelyek a Pe-tőfi Múzeum Fotótárából származnak.)

Jelen könyv kiválóságát mutatja még, hogy a korabeli lapokból – Magyar Hírlap, Est, Bácsmegyei Napló, Magyarság, Magyar Nemzet, Népszava, Vi-lág, Esti Kurír stb. – remekül vannak összegyűjtve és rendszerezve az inter-júk, riportok és leírások, amelyek egyúttal mind-mind az író épp aktuális életszakaszára reflektálnak. Az idézések kapcsán viszont érdemes megemlí-tenünk két kitéltet: Egyrészt az olyan életrajzi eseményt feltáró tudósítások

esetében, mint amilyenek például Tersánszky Józsi Jenő öngyilkossági kísérletéről számolnak be, a különböző lapok jelentős, ténybeli különbségeket tartalmaznak. Ezek helyszíni, időponti és oksági eltérések. A másik hiányosság, a Tersánszkyval kapcsolatos anekdoták és rövid, humoros történetek forrás-megjelölése. Nem tudjuk meg pontosan, honnan vagy kinek a memoárjából, leírásából, elmondásából származnak ezek az események. Természetesen mindkét probléma, a sajtóbéli eltérések és a „levegőben lógó” történetek is kiküszöbölhetőek, ha vizsgálódásaink nyomán a kötet egészének „kéziratosabb-jellegű” szerkesztettségéből, valamint a formailag kötetlenebb stílusából indulunk ki.

A bohókás író fordulatos biográfiájának felvázolása mellett számos regényéből is ízelítőt kapunk: Bepillantást nyerünk *A Ruszka Gyuriék karácsonya* című elbeszélés naturalista világába, amely keserű öniróniával mutatja be a nyomor hétköznapi jelenségét. (Ez a novella jelenti továbbá a bevezető elbeszélést, a *Kakuk Marci*-szövegekhez.) A visszaemlékezés és a memoár műfaja is erősen foglalkoztatja Tersánszkyt: ebbe a kategóriába sorolható több műve is, így például a nagy sikernek örvendő *„Kísérletek, ifjúság”* című első novelláskötete, *A félbolond* mintegy négyszáz oldalas visszatekintése a nagybányai festőiskola életére, valamint *A két zöld ász*, és a *Mike Pál emlékei*, amelyek viszont a csintalan ifjúság humoros történeteit idézik elénk. Tersánszky írói attitűdjétől nem áll messze a *narratív-belehelyezkedés* sem. Ezen a téren még két jelentős műfajt, az állatmeséket és a tárgy történeteket kell megemlítenünk. Mindkét műfajról elmondható, hogy magukban hordozzák a tanulságot, továbbá hogy külső pozíciójuknál fogva az embert – annak összes pozitív vonásával és árnyoldalával együtt – objektívebben, sokszor valószerűbben tudják láttatni, mint ha a szöveg egy konkrét személy elbeszéléséből indulna ki. Mindezek alapján az állatmesék műfajába tartoznak többek között: *A szerelmes csóka*, *Legenda a nyúl paprikásról*, *A vezérbika emlékiratai, III. Bandika a vészben*, *Egy szarvasgím története*, és a *Misi mókus kalandjai* című regények és mesék. A tárgy történetekhez pedig az; *Egy ceruza története*, *Egy kézikocsi története*, a Rákosi Mátyás születésnapjára készített – *A nadrágtartógyáros* című gúnyos novella, végül pedig az *Egy biciklifék története* kapcsolódnak. Tersánszky hölgy-kedvelő természetéből fakadnak a szerelmi és románcos regények is: Két család két generációjának históriáját, azon belül is Feladlak úr és Angyalosi Terike szomorú sorsát jeleníti meg a *Rossz szomszédok* című könyv, továbbá ide sorolható még az orosz-német artistalány, Natasa Gaidarow szerelmi viszontagságait elbeszélő *Margarétás dal*, a háborús időkben játszódo galíciai leány egyéni sorsa, a *Viszontlátásra, drága...*, illetve az erotikus hangvételű *A céda és szűz* című kisregények is. S végül itt vannak nekünk a *Kakuk Marci*-történetek is, amelyek még ebben a felosztásban is különönc jelenségek-ként tűnnek fel. Műfaji besorolásukat tekintve, ebből is, abból is részesednek:

Marci a kakukkmadár természetével mindig más és más fészket keres magának, s ekképpen hozzáköthető az állatmesékhez. Csakhogy Marci mindeközben külsőleg és bensőleg is ember. Tartalmát tekintve a Kakuk Marci-regényciklus nevezhető románcosnak, mi több, szerelmi kalandoknak, hiszen a főszereplő elsődleges motiváltsága a „szoknyavadászat.” Ám Marci számára mindezek csak ideiglenes állomások, s éppen a folytonos útonlevése miatt nem ismerjük meg igazán mélyen a történetekben fel-feltűnő hölgyek lélekrajzát. Azt is mondhatnánk, hogy a Kakuk Marci-regények egyfajta memoárok, amiket a főhős mond el magáról. Talán ehhez áll legközelebb az igazság, jóllehet Tersánszky számos interjújában és írásában azt is kifejtette, hogy a kalandos ifjút nem önmagáról mintázta. Ennél fogva az epizodikus történetek sem tekinthetőek személyes visszaemlékezéseknek. Az elmondottak alapján tehát a Kakuk Marci-regényciklushoz a következő besorolást illeszthetjük: fiktív memoárok szerelmi és más történésekkel vegyítve, amelyeket egy, a kakukkmadár szellemét kölcsönző csavargó beszél el. S ki tudja? Talán épp e különcsége ellenére vált az írója egyik kedvencévé ez az őszinte csirkefogó!

Fráter Zoltán „*Itt vagyok, ni!*” című munkájában egy igazi polihisztort ismerhettünk meg, aki sosem veszti el az életbe vetett hitét. Jól szerkesztett interjúival, regényrészleteivel, anekdotáival és eseményleírásaival pedig e tanulmánykötet valóban meg tudja hozni a kedvet és „étvágyat” a Tersánszky-művek olvasásához.